

MAKTABGACHA KATTA YOSHDAGI BOLALARDA BADIY ADABIYOT ORQALI NUTQNI O‘STIRISH METOD VA VOSITALARI

Mamadiyeva Zilola Shavkat qizi
Termiz davlat universiteti o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola maktabgacha katta yoshdagi bolalarda badiiy adabiyot orqali nutqni o‘stirish masalasiga bag‘ishlangan bo‘lib, unda maktabgacha katta yoshdagi bolalarda badiiy adabiyotlar orqali nutqni o‘stirish metod va vositalariga to‘xtalib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Bola, rivojlanish, badiiy adabiyot, kommunikativlik, nutq o‘stirish metodlari, nutq vositalari.

ABSTRACT

This article is devoted to the issue of developing speech in preschool children through fiction, and it focuses on the means of developing speech in preschool children through fiction.

Keywords: Child, development, fiction, communicativeness, speech development methods, speech tools.

АННОТАЦИЯ

Данная статья посвящена вопросу развития речи дошкольников посредством художественной литературы, в ней основное внимание уделяется средствам развития речи дошкольников посредством художественной литературы.

Ключевые слова: Ребенок, развитие, художественная литература, коммуникативность, методы развития речи, речевые средства.

KIRISH

Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish samaradorligi ko‘p jihatdan tarbiyachining qanday vositalardan foydalanishiga bog‘liq.

Nutqni rivojlantirishning muhim vositasi til muhitidir. Bolalarning doimiy ravishda eshitadigan nutqi, ularga o‘qiladigan va aytiladigan hamma narsa, shuningdek, ularning e‘tiborini til materialiga qaratish tilni o‘zlashtirishga, nutqni rivojlantirishga yordam beradi.

Asosiy qism

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining maktabgacha katta yoshdagi bolalarida badiiy adabiyotlar orqali nutqini rivojlantirishning quyidagi vositalarini ajratib ko'rsatiladi:

- kattalar va bolalar o'rtasidagi badiiy muloqot;
- badiiy til muhiti, tarbiyachi nutqi;
- badiiy adabiyotning turli janrlari.

Kattalar va bolalar o'rtasida olib boriladigan muloqot bolalar uchun nutqni rivojlantirishda juda katta ahamiyatga egadir. Ular o'rtasidagi muloqot badiiy tusda bo'lsa, muloqot davomida badiiy adabiyot janrlaridan foydalanilsa bolalar nutqida badiiylik aks eta boshlaydi, tilning turli xil jihatlari va rang-barangliklarini badiiy muloqot vositasida egallab boradilar.

Kattalar va bolaning har qanday o'zaro ta'siri muloqotsiz bo'lishi mumkin emas, shuning uchun muloqot nutqni rivojlantirishning eng muhim vositasidir. Muloqot bu munosabatlarni o'rnatish va umumiy natijaga erishish uchun ularning sa'y-harakatlarini uyg'unlashtirish va birlashtirishga qaratilgan ikki (yoki undan ortiq) odamlarning o'zaro ta'siridir.

Muloqot inson hayotining murakkab va ko'p qirrali hodisasi bo'lib, bir vaqtning o'zida quyidagi funktsiyalarni bajaradi: odamlarning o'zaro ta'siri jarayoni; axborot jarayoni; ijtimoiy tajribani uzatish va o'zlashtirish uchun vosita va shart; odamlarning bir-biriga munosabati; odamlarning bir-biriga o'zaro ta'sir qilish jarayoni; empatiya, odamlarning o'zaro tushunishi.

Nutq bolaning tabiatidan kelib chiqmaydi, balki uning ijtimoiy muhitda mavjudligi jarayonida shakllanadi. Uning paydo bo'lishi va rivojlanishi muloqot ehtiyojlari, bolaning hayotiy ehtiyojlari bilan bog'liq. Muloqotda yuzaga keladigan qarama-qarshiliklar bolaning til qobiliyatining paydo bo'lishiga va rivojlanishiga, yangi muloqot vositalarini, nutq shakllarini egallashga olib keladi. Bu bolalarning yoshi va imkoniyatlarini hisobga olgan holda qurilgan kattalar bilan bolaning hamkorligi tufayli sodir bo'ladi. Kattalar nutqdan foydalanishni rag'batlantiradi, bolalar faqat muloqot sharoitida va faqat kattalarning iltimosiga binoan gapirishni

boshlaydilar. Shuning uchun nutqni rivojlantirish metodologiyasida bolalar bilan imkon qadar ko‘proq va tez-tez gaplashish tavsiya etiladi.

Biz maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida badiiy adabiyotlar orqali katta maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini o‘stirish jarayonlarida foydalanish uchun quyidagi metodlarni taklif etdik. Yuqoridagi usul va vositalardan foydalangan holda ularni tajriba sinovimizda qo‘lladik.

- Mnemonik jadvallardan foydalanish;
- Flanelegraflardan foydalanish;
- Adabiy viktorinalar o‘tkazish.

Mnemonik jadvalning mazmuni bu she‘r syujetining asosiy bo‘g‘inlarini ajratib ko‘rsatish orqali she‘riy bandlarning tasviri, ertak qahramonlari, tabiat hodisalari, ba‘zi harakatlar va boshqalarning grafik yoki qisman grafik tasviri bolalarga ketma-ket ko‘rsatish orqali suratli jadval asosida she‘rni yod oldirishdir. Asosiysi, shartli ravishda suratli jadval bolalar uchun tushunarli bo‘lishi kerak. She‘rlarni yod oldirish uchun mnemonik jadvallar ishlab chiqiladi. Ushbu rasmlarni yaratish uchun badiiy qobiliyat talab qilinmaydi, har qanday tarbiyachi tanlangan she‘rga ob‘ektlar va ob‘ektlarning o‘xshash ramziy tasvirlarini chizishi yoki kompyuterdan suratlarini chiqarish imkoniyatiga ega. Bu esa har bir tarbiyachiga faoliyati davomida bu usulni qo‘llash imkoniyatini beradi

Flanelegraf faoliyat va o‘yinlarni rivojlantirish uchun juda foydali qurilma hisoblanaadi. U maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida o‘quv ko‘rgazmali qurol sifatida qo‘llaniladi. Odatda, flanelegraf mayin yuzasiga ega bo‘lgan tekislikdan iborat bo‘ladi. Tekis yuzaga ega bo‘lgan flanelegrafda sahnalashtirilishi ko‘zda tutilgan badiiy asar yoritiladi. Unga karton shakllaridan tayyorlangan badiiy asar qahramonlari va voqea elementlari yopishtiriladi va hikoya sahnalashtiriladi.

Adabiy viktorinalar o‘tkazishdan asosiy maqsad, bolalarning badiiy asarlarga bo‘lgan qiziqishlarini mustahkamlash, ilgaridan tanish bo‘lgan badiiy asar janrlarini eslashga yordamlashish, bolalar nutqini mashqlantirish, esda saqlab qolgan parchalarni aytish, yangi so‘zlardan foydalanishga o‘rgatishdir. Adabiy

viktorinalar o'rtta va katta guruhlarda tashkil etiladi. Viktorinani musobaqa tarzida bir guruhni ikkita komandaga ajratish yoki ikkita bir xil guruhlar bilan (musobaqa uyushtirish) o'tkazish mumkin.

	Metod	Usul	Vosita
1	Flanelegraflardan foydalanish	Badiiy asarlarni sahnalashtirish	Asar qahramonlari (kartondan yoki boshqa asosdan tayyorlagan), Syujetni tasvirlashda foylaniladigan turli elementlar.
2	Mnemonik jadvallardan foydalanish	She'r yod oldirish	She'r matni, She'riy matn asosidagi suratlar yoki grafik tasvirlar.
3	Adabiy viktorinalar o'tkazish	Mashg'ulotdan tashqari badiiy adabiyotlardan foydalanish	Turli xil belgilar va ertak syujetlari, o'yinchoqlar, rasmi albomlar, suratli ertak kitoblari.

Adabiy viktorinalarni bir necha mavzular asosida ham tashkil etish mumkin. Bunday mavzularda o'tkaziladigan adabiy viktorinalar uchun bir necha kun (o'yinlar uchun ajratilgan vaqtda) tayyorgarlik ishlari olib boriladi. Bolalar sevimli asarlari uchun chizilgan rasmlar joylashtirilgan albom va papkalarni ko'rib chiqishadi, ilgari tinglangan ertak va hikoyalarni, she'r va topishmoqlarni eslariga tushirishadi, ertak uchun ishlangan rasmlarni ko'rib chiqishadi, belgilangan kun oldindan tayyorlab qo'yilgan kitoblar (ko'rgazma mavzusi asosida), ertak qahramonlari tasvirlari yoki, o'yinchoqlari stol ustiga qo'yiladi. Adabiy viktorinani tashkil etish uchun oldindan uning ssenariysini tuzib olish

maqsadga muvofiqdir. Buni har bir tarbiyachi o'z mahoratiga qarab tuzishi kerak.

Badiiy adabiyot orqali nutq o'stirish metod, usul va vositalari

Yuqoridagi jadvalda badiiy adabiyotlar orqali maktabgacha katta yoshdagi bolalar nutqini o'stirish ishlarida foydalanish uchun taklif etilgan metodlar, ushbu metodlarni qo'llashda foydalanilgan usullar va vositalarni keltirilgan.

Xulosa

Ushbu maqolada maktabgacha katta yoshdagi bolalarda badiiy adabiyot orqali nutqni o‘stirish yo‘llari yoritilgan bo‘lib, badiiy adabiyot orqali nutqni o‘stirish metod, vosita, shakl va usullari keltirib o‘tildi.

Nutqni rivojlantirish vositasi sifatida turli xil badiiy asarlardan muntazam va maqsadli foydalanish, shuningdek to‘g‘ri tashkil etilgan ish maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini samarali va samarali rivojlantirish imkoniyatini belgilaydi, so‘z boyligini to‘ldirishga yordam beradi, maktabgacha yoshdagi bolaning kommunikativ madaniyatini shakllantiradi, bolaning nutqini yanada ifodali, yorqin va hissiy qiladi. Bolalar badiiy adabiyotga qiziqishni rivojlantirdilar Bolalar o‘zlarini turli xil badiiy faoliyat turlarida faol namoyon etadilar va ijodiy faoldirlar, ular o‘z-o‘zini anglashni rivojlantiradilar, hazilni qanday tushunish va qabul qilishni biladilar va zamonaviy jamiyatda juda muhim bo‘lgan juda xayrixoh bo‘ladilar. Shuningdek, kitoblarga ehtiyotkorlik va ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo‘lish ko‘nikmalari shakllandi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI (REFERENCES)

1. Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan davlat talablari. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 22.12.2020 yildagi 802-son qarori 1-ilovasi
2. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi - T. 2022
3. “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi davlat standarti - T. 2020
4. Qodirova F. Toshpo‘latova Sh. Va boshqalar. Maktabgacha pedagogika-2018 yil
5. Qodirova F.R. Bolalar nutqini rivojlantirish nazariyasi va metodikasi ruhiy omillari. T., ”ISTIQLOL”, 2016 y.
6. Sayidaxmedov N.S. Yangi pedagogik texnologiyalar. – T., Moliya, 2003.
7. Shodiyeva Q. Nutq o‘stirish uslubiyoti. – Toshkent: O‘qituvchi, 2008 y.
8. Shomaxmudova R.SH. Talaffuzga o‘rgatish va nutq o‘stirish. Toshkent-«ILM ZIYO»-2013

9. Ushakova O. S. Gavrish N. V., “Biz maktabgacha yoshdagi bolalarni adabiyot bilan tanishtiramiz” Moskva Tcsfera, 2003 yil

11. Алексеева М.М., Яшина В.И. Методика развития речи и обучения родному языку дошкольников: Учеб. пособие для студ. высш. и сред, пед. учеб. Заведений Издательский центр «Академия», 2000. - 363